

Т. О. Соболєва
 ДВНЗ “Київський національний економічний
 університет імені Вадима Гетьмана”,
 кафедра менеджменту

НАУКОВО-ОСВІТНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

© *Соболєва Т. О., 2015*

Окреслено сучасний стан та тенденції у вищій освіті України із зазначенням серед її трендів скорочення чисельності вступників до ВНЗ, недостатнього рівня якості отриманої випускниками вишів освіти за умови необґрунтовано великої кількості освітніх закладів. Незадовільний стан наукової сфери пов'язаний як з незначним рівнем фінансування зазначеної сфери, так і з неефективністю її функціонування, що проявляється в низькій продуктивності аспірантури та докторантури, низькому інноваційному рівні застосовуваних технологій та процесів. Виявлено зв'язок показників науково-освітньої сфери України з відповідними складовими міжнародного виміру рівня конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: вища освіта, наука, ВНЗ, Індекс глобальної конкурентоспроможності

T. O. Sobolieva
 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

SCIENCE AND EDUCATION FACTORS FORMING COMPETITIVENESS OF UKRAINE

© *Sobolieva T. O., 2015*

There are highlighted the current situation and trends in higher education of Ukraine with the indication of the following tendencies: decreasing the number of applicants to higher education institutions, insufficient quality of graduates' education, and unreasonably large number of educational institutions. The unsatisfactory condition of science is associated with both low level of funding of this field and the its ineffectiveness that is manifested in low productivity of postgraduate and doctoral studies, low innovative level of the technologies and processes used. The unsatisfactory condition of science is associated with its nonprofitability, and sometimes even losses, as well as with low level of funding (it is 4 times lower than that in developed countries).

Higher education in Ukraine during its independence passed through certain periods of its establishing. All of them were dependent on the public and economic processes in the state. So the system of education passed from the way of high quality education of uncontrolled financial self-sufficiency to unequal realization of the European standards in autonomous management and principles of Bologna process.

One of the main requirements for increasing the quality of education is definition of its standards. There should obligatory exist a real connection between modern business demand to the specialist qualification and control over achieving the above stated competencies by graduates. Such control might be provided as a independent testing of professional and scientific competences by international standards. Independent monitoring surveys of HEIs (Higher Educational Institutions) and maximum objective independent rankings of Ukrainian universities can be considered as a motivating factor in increasing quality of education.

Another stream in increasing the quality of education is students, faculty members and scientists mobility, including financing internships and study abroad. Taking into account the lack of financial resources at Ukrainian scientific and educational establishments nowadays international and European programs are an effective alternative.

The connection of scientific-educational sphere of Ukraine with the relevant components of the international dimension of competitiveness is discovered. The effectiveness of scientific and educational component innovative infrastructure can be judged from the Global Competitiveness Index (GCI). In above-mentioned Index in 2014-2015 Ukraine was placed 76 out of 144 countries, (compare with 2012-2013 when it was lower by three positions). Ukraine has high indexes in such categories as “Tertiary education enrollment rate” – the 13th place (quantity of students is meant, not the quality of education) and “Quality of math and science education” – the 30th place (it is the index of secondary school education). The middle position concerning such indexes as “Secondary education enrollment rate” – the 41st place (again by quantity characteristics), “Availability of scientists and engineers” – the 48th place, confirms that Ukraine saved certain scientific potential. Ukraine has the 52nd place with the number of applications on patents made by the PCT procedure. The rest of the indexes confirms the low level of scientific know-hows, implementation of high technologies, increasing the staff qualification, and, in general, low innovative potential of companies.

Key words: higher education, science, universities, Global Competitiveness Index

Постановка проблеми

Тенденції економічних та соціальних зрушень у глобалізованому світовому господарстві свідчать про поступове домінування постіндустріального суспільства із характерними змінами у структурі виробництва продукції та послуг, специфіці ресурсів та робочої сили [1]. Однією з характерних ознак сучасного світу стає перетворення інформації та знання на критичний ресурс економічного розвитку, що є доведенням необхідності створення сприятливих передумов для розроблення та реалізації інноваційних ідей і технологій. Важливого значення для реалізації та активізації інноваційної діяльності набуває національна інноваційна система з розвиненою інноваційною інфраструктурою, а також ступінь її інтегрованості до світової мережі інформаційних та технологічних потоків. Імпульсом для безперервного та налагодженого функціонування національної інноваційної системи є її високоякісні освітня та наукова складові.

Якість вищої освіти та науки має вирішальне значення для суспільства, яке прагне рухатися в напрямку конкурентоспроможної економіки з орієнтацією на прогресивні виробничі технології та процеси. Сьогодні глобалізація економіки вимагає від країн підготовки високоосвічених працівників, які здатні виконувати складні завдання і адаптуватися до швидкозмінного середовища. Саме у сфері вищої освіти формуються майбутні розробники нових прогресивних ідей та інновацій, а також й фахівці, які будуть освоювати та вдосконалювати ці технології на практиці, що сприятиме технологічному розвитку галузей та економіки загалом. Саме тому аналіз факторів, що визначають кількісний та якісний стан національної освіти та науки, а також їх динаміки, має важливе значення для розуміння рушійних сил у формуванні конкурентоспроможної економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі висвітленню питань формування інноваційної інфраструктури, конкурентоспроможної економіки, ефективних освіти і науки приділено значну увагу. Кожна з цих проблем знаходиться у полі зору провідних науковців, дослідників та політиків. Так, питання інноваційної інфраструктури та підвищення національної конкурентоспроможності розглянуто в наукових працях О. Амоші, Д. Біля, І. Бутирської, Л. Гальперіної, В. Гейця, М. Згуровського, М. Йохни, О. Кузьміна, Б. Малицького, Н. Рудь, С. Ракицької, Л. Федулової та ін. У багатьох працях зазначених авторів досліджено також й питання формування якісної системи освіти в Україні, оцінено стан та тенденції розвитку наукової складової національної інноваційної системи. Проблеми становлення освіти, яка б відповідала кращим світовим стандартам, активно обговорюються на конференціях та в офіційних звітах державних установ.

Постановка цілей

Незважаючи на достатньо глибоко опрацьовані специфічні особливості кожної із зазначених сфер розбудови національної конкурентоспроможної інноваційної системи, на наш погляд, вимагають комплексного аналізу, з погляду причинно-наслідкових зв'язків, кількісні та якісні характеристики системи вищої освіти та науки в Україні, визначення їх динаміки та джерел формування. Важливим завданням є необхідність оцінювання характеристик системи науки та освіти України в порівнянні з кращими світовими стандартами. Одним із завдань дослідження є оцінювання останніх змін у динаміці явищ та показників, що характеризують освітню та наукову складову в контексті формування міжнародної конкурентоспроможності цих сфер та економіки загалом.

Виклад основного матеріалу

Вища освіта в Україні завжди займала особливе місце серед життєвих стандартів населення при плануванні свого майбутнього. Якщо подивитися на еволюцію розвитку вищої освіти в Україні, то можна виокремити певні періоди її формування. Так, на початку 1990-х років незалежна Україна отримала високоосвічене населення з домінуванням поваги до навчання як однієї з основних життєвих цінностей. Навіть за умови незначного фінансування освіти протягом наступного десятиліття питома вага населення з вищою освітою зростала. У цей час починається боротьба державних ВНЗ за виживання, виникають приватні виші. Університети перетворюються на “кузні” дипломів з низькою якістю отриманих студентами знань і високою корупцією. З 2000-х років починається реформування вищої освіти з метою підвищення її якості. Так, у 2005 р. починається наближення системи оцінювання у ВНЗ до європейських стандартів і приєднання до Болонського процесу. Але результатом став гібридний неефективний варіант освіти зі старими радянськими традиціями централізованого управління і неадекватно реалізованими європейськими стандартами автономного управління та принципами Болонського процесу [2].

Сучасний стан вищої освіти в Україні, з одного боку, можна охарактеризувати через динаміку щорічної кількості вступників та вищих навчальних закладів (табл. 1) [3]. Динаміку загальної кількості ВНЗ в Україні, зокрема залежно від форм власності, для наочності наведено також на рис. 1, де спостерігається поступове зменшення кількості вишів в Україні. Так, за чотири проаналізовані роки їх кількість скоротилася на 18 %, причому зазначений рівень скорочення однаковою мірою притаманний як державним, так і приватним ВНЗ. Якщо порівнювати співвідношення ВНЗ за формами власності, то в Україні суттєво переважають за кількістю державні виші. Так, у 2014 р. їх частка становила 78 %. У Польщі для порівняння державні виші становлять лише 28 % [5], у Грузії – 24 % [6].

Таблиця 1

Динаміка кількості ВНЗ та студентів в Україні у 2010-2014 рр. [3]

№ з/п	Показник	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
1.	Кількість студентів у ВНЗ I – IV рівнів акредитації, тис. осіб	2418,1	2246,4	2106,2	1992,9	1689,2
2.	Кількість ВНЗ I – IV рівнів акредитації, од.	813	805	785	767	664
3.	Державних та комунальних, од.	637	633	619	609	520
4.	Приватних, од.	176	172	166	158	144

За такої кількості вишів та студентів на один ВНЗ в Україні в середньому припадає 2,5 тис. студентів. У Польщі, наприклад, у 2013/2014 навчальному році кількість студентів становила майже 1550 тис. осіб, які навчалися в 438 ВНЗ [4], тобто в середньому на один виш припадало 3,5 тис. студентів.

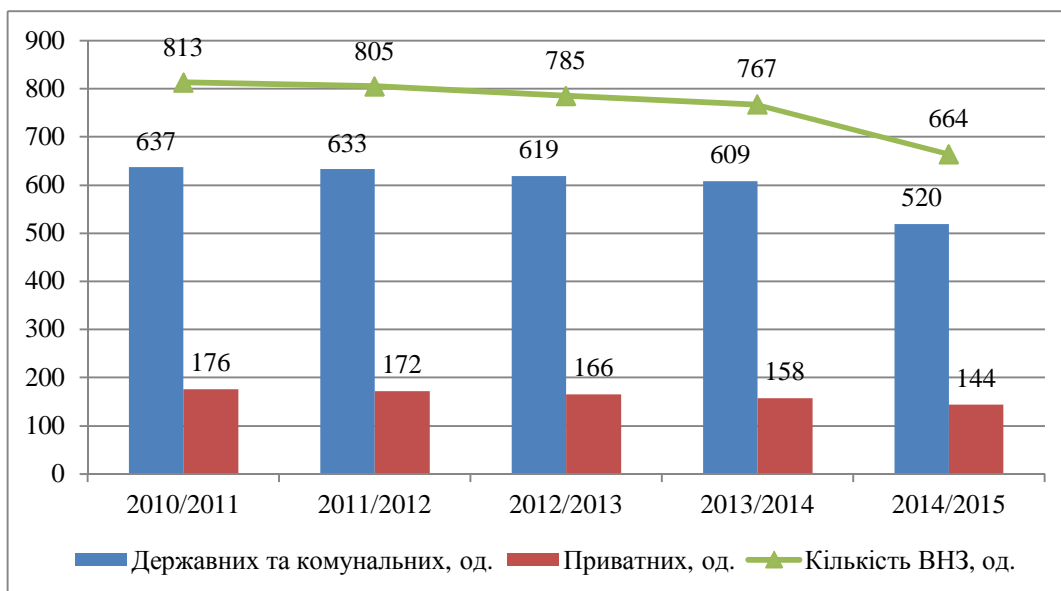

Рис. 1. Кількість ВНЗ в Україні у 2010–2014 рр. [3]

З даних табл. 1 видно, що кількість вступників в українські виші поступово зменшується, склавши у 2014 році майже 1700 тис. студентів. Однією з причин зазначеної динаміки є зменшення кількості потенційних абітурієнтів внаслідок демографічних змін в Україні [7]. Коливання народжуваності з лагом на отримання середньої освіти, тобто динаміку кількості потенційних абітурієнтів, наведено на рис. 2. Відповідно до зазначеного графіка, вже починаючи з 2019 року можна очікувати знову підвищення кількості вступників до ВНЗ. Інші два тренди демонструють зміни у кількості фактичних випускників шкіл та студентів, що вступили до вишів. Звертає на себе увагу тенденція, що полягає у поступовому збігу цих двох кривих, тобто збільшення питомої ваги молоді, що вступає до ВНЗ щороку.

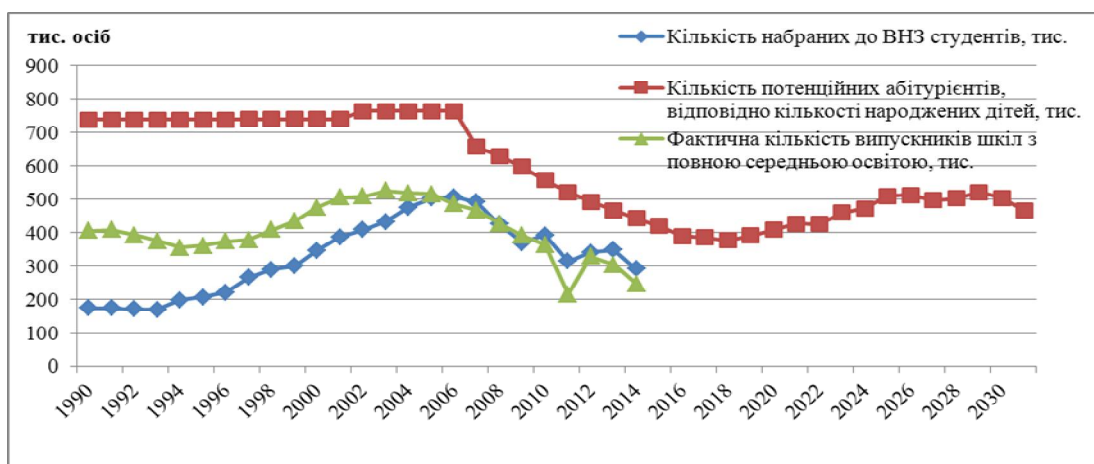

Рис. 2. Динаміка кількості випускників шкіл та вступників до ВНЗ в Україні від 1990 до 2014 р. [3]

Зазначену динаміку добре видно на рис.3, де розмір кола і, відповідно, число вказують на відсоток вступників вишів відносно кількості випускників шкіл. Значення цього показника, починаючи з 2006 року, перевищило 100 %, тобто до ВНЗ вступило більше осіб, ніж закінчило школу у відповідному році. Така ситуація пояснюється тим, що серед вступників враховують також студентів заочної та вечірньої форм навчання, на які часто вступають абітурієнти, що закінчили школу у попередні роки або отримують вже другу освіту. Частка таких студентів у загальній кількості вступників поступово зменшувалася і становила з 2011/2012 до 2014/2015 навчального

року відповідно 37,5; 35; 34 та 32 % (за результатами розрахунків на основі [3]). Певне зменшення питомої ваги вступників помітне у 2008 та 2009 роках, коли було оголошено проходження ЗНО як обов'язкову умову вступу до вишів. Помітно зменшилися кількість вступників у 2011 році, що пов'язано з тим, що у зв'язку із переходом з 11 на 12-річну середню освіту у цей рік учні, що мали закінчити школу, ще на рік продовжили своє навчання.

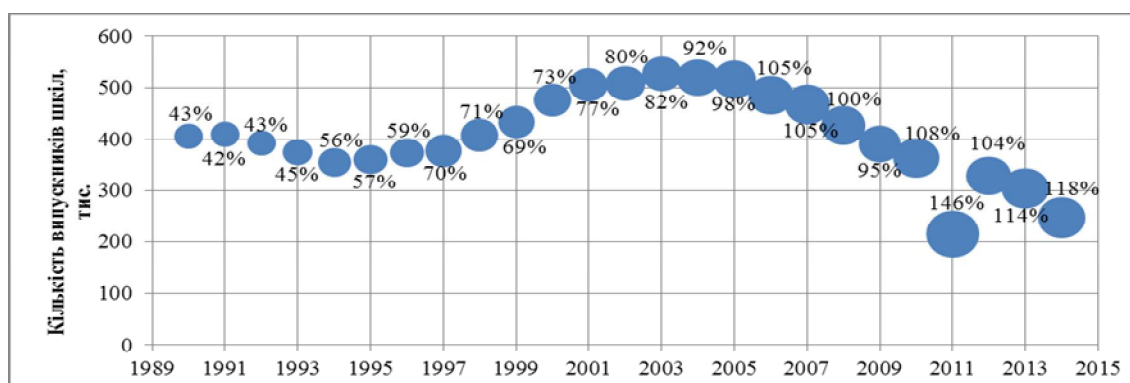

Рис. 3. Відсоток вступників ВНЗ від випускників шкіл в Україні [3]

Тенденція до щорічного збільшення відсотку вступників від потенційних абітурієнтів, з одного боку, виглядає як позитивна тенденція, що збільшує питому вагу населення з вищою освітою. З іншого боку, як фахова структура, так і якість отриманої освіти не відповідають ані світовим стандартам, ані запитам з боку вітчизняного бізнесу, тобто потенційного ринку праці випускників ВНЗ. Підтвердженням недостатності запиту на таку кількість фахівців з вищою освітою слугують результати дослідження [2], за якими 28 % серед опитаних працівників третьої групи країн [1] вказують на те, що їх рівень освіти вищий, ніж потрібен на фактичному місці роботи. У розвинених країнах такий показник становить 23 %. Водночас 6,4 % опитаних вказували на недостатній рівень своєї освіти відповідно до місця роботи. В розвинених країнах такий показник становить 16,5 %, тобто це свідчить як про їх вищий рівень розвитку економіки, так і про більшу зовнішню мотивацію вдосконалювати освіту з боку як ВНЗ, так і студентів. Показовим є також і те, що серед опитаних українців, що сказали про відповідність освіти своєму місцю роботи (в 3 групі це 65 %), майже половина зазначила, що офіційно отримана освіта була для них або взагалі некорисною, або корисною лише частково.

Отже, питання якості вищої освіти, як ніколи, стає актуальним. Згідно із ст. 1 Закону України “Про вищу освіту” якість останньої визначається як “рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти” [8]. Із визначення видно, що “відповідальність” за якість покладено на стандарти вищої освіти, які за ст.10 цього ж Закону тлумачаться як сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ, що розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Зазначені стандарти формуються, згідно із п.6 ст. 13 Закону, Науково-методичною радою за участі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, а також науково-методичними комісіями, до складу яких входять представники держави, роботодавців та їх об'єднань, ВНЗ усіх форм власності, наукових та інших установ. Однією з принципових умов забезпечення підвищення якості освіти в зазначеному процесі визначення стандартів обов'язково має бути реальний зв'язок кваліфікаційних запитів сучасного бізнес-середовища, а також контроль за формуванням зазначених компетенцій у випускників вишів. Такий контроль можна проводити у вигляді незалежного тестування наукової та професійної компетентності на рівні міжнародних стандартів.

Стимулювальну до підвищення якості освіти функцію можуть виконувати незалежні моніторингові дослідження ВНЗ, а також максимально об'єктивні незалежні рейтинги українських університетів [9]. До речі, жоден з українських вишів ще не потрапляв до одного з найпрестижніших рейтингів “World Reputation Rankings” британської газети “Times”. Не став винятком й рейтинг 2015 року [10]. Водночас вже декілька останніх років ВНЗ України з'являються

в іншому відомому рейтингу кращих університетів світу – “QS World University Ranking”. Так, цього року у п’яту сотню (з восьми) потрапили Національний університет імені Т. Шевченка, ХНУ імені В. Н. Каразіна, у шосту сотню – НТУ України “Київський політехнічний інститут”, у сьому – Сумський державний університет, у восьму – ДонНУ та ХТУ “Харківський політехнічний інститут” [11].

Не менш важливого значення при формуванні конкурентоспроможної національної інноваційної системи набуває створення умов для ефективного розвитку наукової сфери в країні. В нашій державі наукова сфера, так само як і освітня, демонструють однакову ситуацію – прогрес якщо і можна спостерігати, то лише за окремими кількісними показниками. Причому не завжди збільшення кількісних оцінок призводить до зростання якісних. Так, за умови збільшення кількості аспірантів та докторантів, зростання кількості установ з аспірантурами і докторантурами ефективність останніх залишається дуже низькою. Так, у 2014 р. мали аспірантуру 482 навчальні та наукові заклади, ефективність якої за кількістю захищених дисертацій за останні п’ять років становить близько 25 %. Найбільший відсоток захищених дисертацій демонструють медичні науки (62,4 %), військові науки (45,5 %), в межах 30–33 % – філологічні, географічні, юридичні, педагогічні, політичні науки, а також фізичне виховання і спорт. Серед найнижчих показників – сільськогосподарські (12,1 %) та ветеринарні (5,6 %) науки, а також мистецтвознавство (9,8 %). Ефективність докторантури за 2010–2014 рр. коливається в межах від 26 до 33 %. Найбільша питома вага захищених докторських дисертацій спостерігається також у медичних науках (63,6 %), юридичних (47,6 %) та філологічних (41,7 %). Серед найменш ефективних – докторанти з державного управління (13,6 %) та з фізико-математичних наук (14,3 %) [12].

Ще одним індикатором тенденцій у сфері науки є динаміка частки витрат на дослідження і розробки (R&D) у ВВП, яка демонструє скорочення фінансування за 16 років на 40 % (рис. 4).

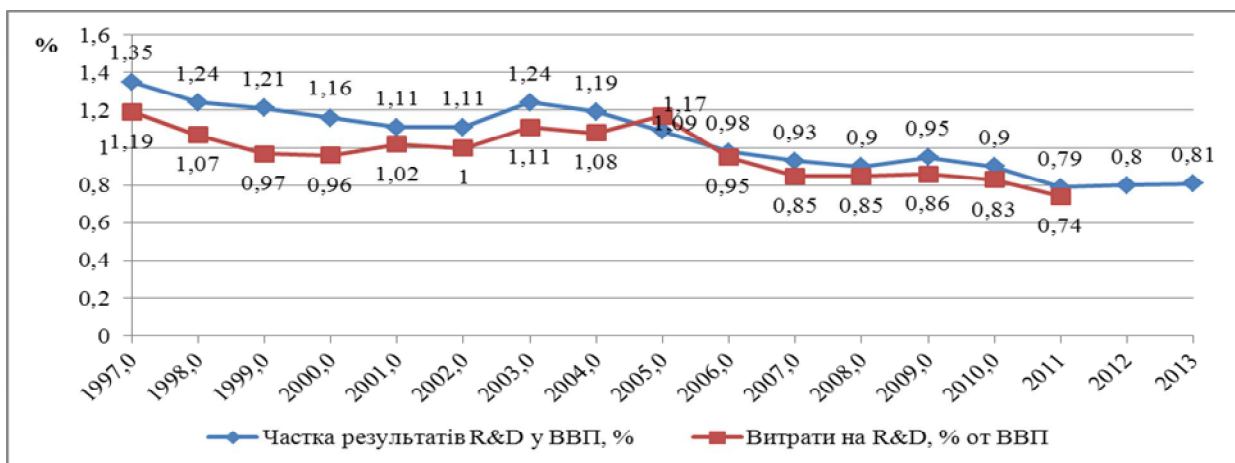

Рис. 4. Динаміка фінансування та результативності досліджень та розробок в Україні [12]

Окрім самої тенденції, неприпустимо низьким є саме розмір відсотка. Так, у 2013 році на R&D було спрямовано 0,81 % від ВВП, тоді як в розвинених країнах орієнтиром є 3 % (наприклад, в Німеччині – 2,92 %), а деякі країни витрачають до 4 % (Фінляндія – 3,55 %, Ізраїль – 3,93 %) [13]. Показовим є майже дублювання тренду частки результатів досліджень і розробок у ВВП, що свідчить про тісний зв’язок між їх значеннями (коефіцієнт кореляції Пірсона $r = 0,88$ при $\alpha = 0,01$).

Про ефективність наукової та освітньої складової інноваційної інфраструктури можна також робити висновки, відштовхуючись від складових Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) країни. За зазначеним рейтингом 2014–2015 рр. Україна посіла 76 місце з 144 країн світу, що є на три позиції нижче, ніж у попередньому рейтингу 2012–2013 [14]. Визначити основні рушійні сили в царині освіти та науки при формуванні конкурентоспроможності України можна, оцінюючи показники, наведені в табл. 2. Високі рейтинги спостерігаються лише за такими показниками, як “питома вага населення з вищою освітою” – № 13 (тобто за кількісною, а не якісною характеристикою) та “якість математичної та природничо-наукової освіти” – № 30 (також треба брати до уваги, що оцінюється рівень зазначеної освіти в школах). Утримують Україну на позиціях

вище середніх такі показники, як “питома вага населення із середньою освітою” – № 41 (знову, кількісна характеристика), “рівень науковців та інженерів” – № 48, який свідчить про те, що наша країна зберегла певний науковий потенціал. 52-гу позицію займає Україна з кількості заяв на патенти, оформлених за процедурою РСТ. Решта показників свідчить про невисокий рівень наукових розробок, впроваджених нових технологій, підвищення кваліфікації персоналу і взагалі низький інноваційний потенціал компаній. Дуже низький рівень демонструє показник “державні закупівлі технологічної продукції”, вказуючи ще на один нереалізований спосіб підтримки та стимулювання наукової та інноваційної активності.

Як приклад ефективного початку реорганізації системи освіти можна навести реформи в Грузії. Так, окрім спільних з Україною перетворень, таких як перехід на кредитно-модульне навчання, введення Єдиного національного вступного іспиту, акредитації та ліцензування, запроваджено Єдиний вступний іспит до магістратури, оптимізацію викладацького складу. Здобутком також вважається створення Національного центру розвитку якості освіти, який зокрема централізовано вирішує питання внутрішньої та міжнародної мобільності студентів [6]. Нова редакція Закону України “Про вищу освіту” також передбачає створення такої інституції, як Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, на яке буде покладено обов’язки зовнішнього забезпечення якості відповідно до стандартів та рекомендацій Європейського простору вищої освіти [8], але її ефективність буде зрозумілою з часом.

Разом з тим, система освіти Грузії, що функціонує прогресивно та без корупції, поки що не демонструє високої якості освіти випускників [15,16]. Підтвердженням цього є також і дані Світового економічного форуму, що свідчать про 92 позицію Грузії (з 144 країн) за показником “Вища освіта та навчання” в рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2014–2015 [15]. Україна, як видно з табл. 2, за цим показником посідає 40 місце. Окрім цього, за результатами опитування в межах складання зазначеного рейтингу серед найвагоміших факторів, що заважають веденню бізнесу, є недостатньо освічена робоча сила, що отримала максимальну оцінку (20,2 % опитаних зазначили цей фактор). В Україні такий перелік очолила корупція (17,8 %) та політична нестабільність (14,0 %).

Тобто на шляху реформування наукової та освітньої сфер недостатньо просто викоренити корупцію та створити мережу функціонуючих інституцій – необхідно підняти рівень фаховості викладачів та науковців для забезпечення належного рівня стандартів викладацької діяльності та наукових досліджень. Одним з напрямів підвищення якості освіти та наукової діяльності може бути мобільність студентів, аспірантів, науковців та викладачів, зокрема і фінансування стажувань та навчання за кордоном. Сучасний стан цього питання (рис. 5) свідчить про щорічне збільшення кількості студентів, що їдуть вчитися до інших країн, причому за останні роки в’їхало в Україну студентів більше, ніж виїхало. Питома вага студентів, що виїхали вчитися за кордон у 2012 р., становила 11,5 % від вступників цього року та майже 2 % від загальної кількості студентів.

Таблиця 2

**Індекс глобальної конкурентоспроможності України 2014–2015 рр.
та його складові, пов’язані з наукою та освітою [14]**

№ субіндексу в ІГК (з 12)	Показник	№ в Рейтингу (з 144 країн)
5	ВИЩА ОСВІТА ТА НАВЧАННЯ	40
	<i>Кількісні показники</i>	14
	5.01. Питома вага населення із середньою освітою	41
	5.02 Питома вага населення з вищою освітою	13
	<i>Якість освіти</i>	65
	5.03. Якість системи освіти (відповідність конкурентній економіці)	72
	5.04. Якість математичної та природничо-наукової освіти	30
	5.05. Якість бізнес-освіти (освіти з менеджменту)	88
	5.06. Доступ до Інтернету в школах	67
	<i>Навчання за місцем роботи</i>	88
	5.07. Доступність якісних тренінгових послуг	84
	5.08. Ступінь навченості персоналу (скільки інвестують компанії)	92

№ субіндексу в ІГК (з 12)	Показник	№ в Рейтингу (з 144 країн)
9	РІВЕНЬ ТЕХНОЛОГІЙ	85
	<i>Використання технологій</i>	114
	9.01. Доступність новітніх технологій	113
	9.02. Застосування нових технологій на рівні організацій	100
	9.03. Прямі іноземні інвестиції та трансфер технологій	127
	<i>Використання ІКТ</i>	69
	9.04. Користувачі Інтернету	82
	9.05. Доступ до широкосмугового Інтернету	68
	9.06. Міжнародний інтернет-трафік	50
	9.07. Активні користувачі широкосмугового Інтернету	107
12	ІННОВАЦІЇ	81
	12.01. Інноваційний потенціал компаній	82
	12.02. Рівень досліджень науково-дослідних установ	67
	12.03. Витрати компаній на R&D	66
	12.04. Інтеграція R&D університетів та промисловості	74
	12.05. Державні закупівлі технологічної продукції	123
	12.06. Рівень науковців та інженерів	48
	12.07. Кількість заявок РСТ (за Договором про патентну кооперацію)	52
ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ		76

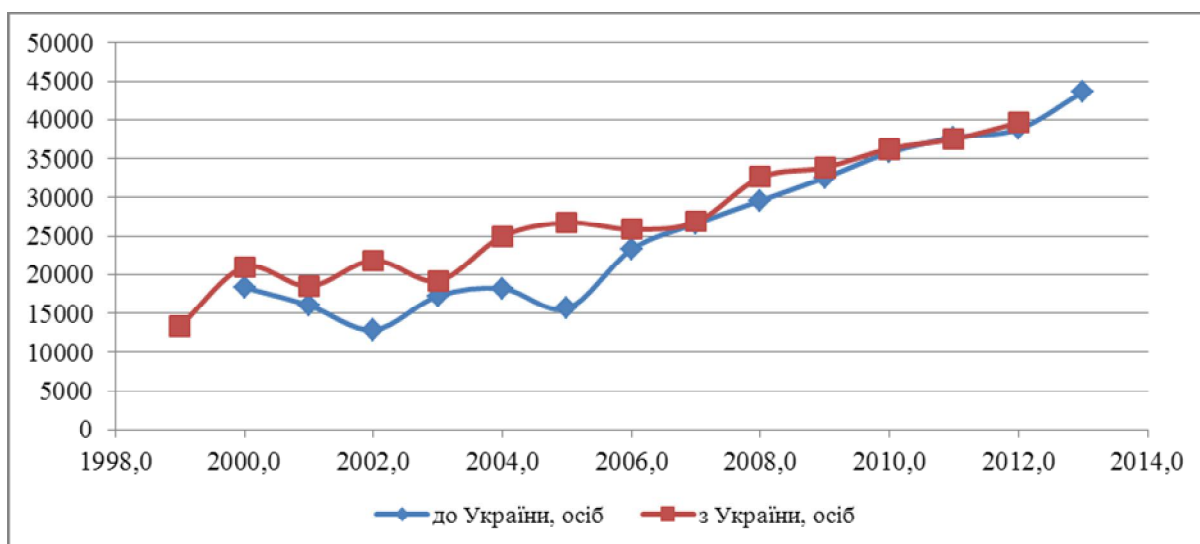

Рис. 5. Міжнародна мобільність студентів України [19]

Враховуючи брак фінансових ресурсів в українських наукових установах і вишах, за сучасних умов ефективною альтернативою є міжнародні європейські програми. Зараз найбільше можливостей пропонують програми Erasmus + [17] та HORIZON 2020. У березні 2015р. було підписано угоду про Асоціацію України в HORIZON 2020, забезпечивши українським юридичним особам доступ до повного спектру заходів, що фінансуються програмою, за тими самими принципами, що й для європейських структур [18].

Висновки

Формування конкурентоспроможної економіки в сучасних умовах залежить від ефективного функціонування в межах єдиної системи кожної складової національної інноваційної системи. Незадовільний стан вищої освіти і науки України, на наш погляд, є наслідком як історично сформованої еволюції розвитку, так і неефективного регулювання цієї сфери державою. Серед сформованих трендів у сфері вищої освіти можна згадати скорочення чисельності вступників до

ВНЗ, що є наслідком демографічних коливань, недостатній рівень якості отриманої випускниками вишів освіти на фоні необґрунтовано великої кількості освітніх закладів.

Вища освіта в Україні за роки незалежності пройшла певні періоди в своєму формуванні, впродовж яких її специфіка визначалася суспільними та економічними процесами в державі. Так, система освіти пройшла шлях від ґрунтовних стандартів через безконтрольне фінансове самозабезпечення до сучасного гібридного неефективного варіанта освіти зі старими радянськими традиціями централізованого управління і частково впровадженими стандартами європейського освітнього простору. Незадовільний стан наукової сфери пов'язаний як з нереалізованим, а часто й втраченим, потенціалом вітчизняної науки, так із низьким рівнем фінансування зазначеної сфери, який є в 4 рази меншим ніж у розвинених країнах. Неефективною є і її функціонування, про що свідчить низький рівень продуктивності аспірантури та докторантури, коли в середньому лише кожне четверте дослідження доходить до логічного завершення. Низьким є також й інноваційний рівень застосовуваних технологій та процесів у промисловості.

Водночас проблеми в царині української науки та освіти, відсутність українських вишів у ТОП-100 найкращих ВНЗ світу та невисокі міжнародні рейтинги складових національної інноваційної системи, на наш погляд, не слід розглядати як привід “списання з рахунків” нашої вищої освіти та науки, оскільки світові лідери знаходяться ніби в “іншій вазі”, а тому доцільніше коцентрувати зусилля на аналізі причин та факторів впливу на стан якості науково-освітньої сфери в Україні для досягнення її позитивної динаміки.

Перспективи подальших досліджень

Проведений аналіз характеристик системи вищої освіти та науки України, а також їх динаміки, не дає змоги отримати вичерпну інформацію щодо всієї сукупності чинників впливу на їх поточний стан та перспективи розвитку. Вимагають подальшого дослідження питання стимулювання та пошуку шляхів підвищення якості вітчизняної освіти як з боку державних органів, так й на рівні самих вишів.

1. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. / Д. Белл. – 2ое изд., испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.*
2. Kipets O. *Education in transition and job mismatch: Evidence from the skills survey in non-EU transition economies. Kyoto Institute of Economic Research. February 2015. – 56 p.*
3. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Державний комітет статистики України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.*
4. *Higher education institutions and their finances in 2013 - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://stat.gov.pl/en/topics/education/education/higher-education-institutions-and-their-finances-in-2013,2,7.html>.*
5. *Польсько-українські академічні стосунки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/polsko-ukrainski-akademichni-stosunki>.*
6. *National Statistics Office of Georgia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geostat.ge>.*
7. Сафонова В. Є. *Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні / В. Є. Сафонова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. – 2010. – Вип. 8. – С. 122–129.*
8. *Закон України “Про вищу освіту” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.*
9. *Аналітичний звіт про віртуальний “круглий стіл” на тему “національне агентство із забезпечення якості вищої освіти: крок уперед чи нова ширма старої системи?” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-ua.org/>.*
10. *The World Reputation Rankings – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2015/reputation-ranking>.*
11. *QS World University Rankings 2014/15- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014>.*
12. *Підготовка наукових кадрів у 2014 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.*
13. *Research and development expenditure (% of GDP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS/countries?display=default>.*
14. *Світовий Економічний Форум - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>.*
15. *Orkodashvili, Mariam*

(2010): *Corruption in higher education: causes, consequences, reforms - the case of Georgia*. Munich Personal RePEc Archive - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/27679/>. 16. *Georgia's Education System Reforms: Corruption is Gone but Where is the Quality?*/A.Sarychev, E.Livny. ISETECONOMIST - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.iset.ge/blog/?p=1778> 17. *Національний Еразмус+ офіс в Україні* - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.erasmusplus.org.ua/> 18. *Ukraine joins Horizon 2020 to work with EU in science and research*- [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4640_en.htm. 19. *Інститут статистики ЮНЕСКО* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://data.uis.unesco.org/>.

УДК 338.246:339.17

А. О. Черчик

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОЦІНКА ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ – СУБ'ЄКТІВ ЗЕД

© Черчик А. О., 2015

Систематизовано методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства, запропоновано авторське трактування дієвості системи управління економічною безпекою підприємства, діагностовано стан економічної безпеки досліджуваного підприємства, удосконалено методику оцінювання дієвості системи управління економічною безпекою, яку апробовано на матеріалах підприємства, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність підприємства, дієвість системи управління економічною безпекою підприємства.

A. Cherchyk

Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE EFFICACY MANAGEMENT SYSTEMS ECONOMIC SECURITY – SUBJECTS OF FOREIGN TRADE

© Cherchyk A., 2015

In the article systematized methodical approaches to the estimation of economic security, proposed the authorial interpretation of management effectiveness of economic security, made the diagnosis of economic security company investigated, improved methodology for assessing management effectiveness of economic security that the materials tested undertaking foreign trade.

Key words: enterprise, economic security, foreign trade enterprises, management efficiency of economic security.

Постановка проблеми

В умовах інтеграції економіки України в світовий економічний простір, нестабільності та агресивності зовнішнього середовища, посилення конкуренції важливою складовою системи управління підприємством є забезпечення економічної безпеки. Досягнення та підтримка бажаного рівня економічної безпеки дає змогу підприємству не лише зберегти свою частку ринку, але й отримати перевагу над конкурентами. В таких умовах вкрай актуальним є питання ведення